

Özel Eğitim Okul Bahçelerinin Oyun Alanları Olarak Tasarımı; Aliğa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi Oyun Bahçesi Düzenlemesi

Ebru GÜLLER

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Tınaztepe Kampüsü, Buca 35160, İzmir, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5629-5579

ebru.guller@deu.edu.tr

ÖZET

Özel gereksinimli çocukların güvenle oynayıp oynarken öğrenebileceği okul bahçeleri için çocuğun gelişim alanlarını ve gereksinimlerini dikkate alan, gelişimini destekleyici oyun ve oyuncaklara yönelten özel çevre düzenlemelerine gereksinim vardır. Çalışma kapsamında Parkımıza Renk Kat Projesi, okul bahçelerinin zihinsel engelli çocuklara uygun oyun alanları olarak tasarımına odaklanan bir proje olarak ele alınmıştır. Projenin pilot okulu İzmir Aliğa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi'nin oyun bahçesi düzenlemesi; kamu, üniversite, okul müdürü ve gönüllü mimar iş birliğinde gerçekleştirilmiş bir örnek olarak, hazırlık süreci, tasarım yaklaşımları, tasarım süreci ve sonrası bütününde değerlendirilmiştir. Zihinsel engelli çocukların özel gereksinimlerine uygun okul bahçeleri tasarımında öne çıkan teorik bilgiler pilot tasarım özelinde örneklendirilerek aktarılmıştır. Sınır/lılık yerine, her şeye oyunun katıldığı, her yerde oyunla deneyimin desteklendiği, engelsiz/sınırsız, her yetenekteki çocuğa uygun, erişilebilir, bütüncül ele alınmış ve yeşil bir oyun bahçesi arayışında deneyimlenen süreç ve izlenen yöntem makale kapsamında sunulmuştur. Çalışma; tasarım kararları, açık alan zonlaması, ele alınan oyun elemanları ve mimari öğeler ile diğer okullar için bir örnek teşkil etmesi adına önemlidir. Sonuç olarak okul bahçelerinin eğitimde etkin kullanılan oyun bahçelerine dönüştürülebilmesi için benzer projeler yaygınlaştırılmalı ve desteklenmelidir. Bu projelerin tasarım aşamasında kalmayıp uygulanarak hayata geçirilebilmesi için kamu farkındalığı ve desteği sağlanarak tüm çocuklar için adaletli bir çevre yaratılması gereği vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Okul bahçesi tasarımı, zihinsel engelli çocuk, oyun alanları, çocuk mekanları

Designing Special Education School Gardens as Playgrounds; Aliğa Special Education and Application Center Playground Arrangement

ABSTRACT

For school gardens where children with special needs can play and learn safely, there is a need for special environmental regulations that care physical, cognitive, motor, language, emotional and social development and possible individual needs while directing child to play. With this awareness, "Add Color to Our Park Project" has been handled as it focuses on design of school gardens as playgrounds for children with mental disabilities. Playground arrangement of İzmir Aliğa Special Education and Application Center, has been evaluated through the whole process of pre-design, design approaches, design process and post-design as an example realized in cooperation with public, university, school principal and volunteer architect. Theoretical information in design of school gardens suitable for all is given by exemplary in this pilot design. Instead of limitations, the process and method followed in the search for a playground in green, where play participates in everything, where the experience is supported everywhere with play, without barriers, suitable for children of all abilities, accessible and holistic, are presented. The study is important in terms of setting an example for other schools with its design decisions, open space zoning, play elements and architectural elements handled in each zone. As a result, similar projects should be supported in order to

transform school gardens into playgrounds that are used effectively in education. The necessity of creating a fair environment for all children by providing public awareness and support was emphasized so that these projects do not remain in the design phase and can be implemented.

Keywords: Schoolyard design, mentally retarded child, playgrounds, children's places

1. GİRİŞ

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine göre zihinsel engellilik çok ağır, ağır, orta ve hafif düzeyde olması durumuna göre detaylandırılarak tanımlanmıştır. Buna göre;

Çok ağır düzeyde zihinsel engelli birey: Zihinsel yetersizliği yanında öz bakım, günlük yaşam ve temel akademik becerileri kazanamayan, yaşam boyu bakım ve gözetime ihtiyacı olan bireyi,

Ağır düzeyde zihinsel engelli birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal, pratik uyum ve öz bakım becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle yaşam boyu süren, yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan bireyi,

Orta düzeyde zihinsel engelli birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetine yoğun şekilde ihtiyacı olan bireyi,

Hafif düzeyde zihinsel engelli birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine sınırlı düzeyde ihtiyacı olan bireyi,

İfade etmektedir (MEB, 2020, s.1).

Çocukların gelişim alanları bedensel, bilişsel, motor, dil, duygusal ve sosyal olarak ele alındığında; zihinsel engelli çocukların bu alanlardaki gelişimleri yavaş ve yetersiz kalabilmektedir. Psikolojik, fizyolojik, sosyal ve duygusal gereksinimleri benzer olsa da yaşanan bireysel farklılıklar çocuk özelinde ele alınmalıdır. Gelişim özelliklerini genel olarak sıralayacak olursak; öğrenmede yavaşlık ve güçlükleri vardır, kazandıkları bilgileri özümseyip genellemede ve bellekte tutmada zorluk çekerler, günlük yaşama ilişkin becerilerde yetersizlikler olmaktadır, aynı uyarıcıları değişik şekil, zaman ve yerlerde tekrarlayarak vermek gerekir, dikkatleri dağınıktır, yeni ve farklı koşullara uyumda güçlükler yaşanır, yakın çevrelerine ilgi duysalar da buldukları mekan ve zaman onları daha çok ilgilendirir (Tanju, 2004, s. 13).

Zihinsel engelli çocukların eğitiminde, hafif düzeyde zihinsel engelli çocukların kaynaştırma eğitimi kapsamında ilköğretim veya ortaöğretim programlarına devam etmesi önceliklidir. Orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği ya da otizmi olan bireyler ilköğretim çağı için I. kademe, ortaokul çağı için II. kademe gündüzlü özel eğitim uygulama okullarına giderler. Bu okullarda bakanlığın hazırladığı özel eğitim programları uygulanmaktadır (MEB, 2020, s.8-9). Özel eğitim uygulama merkezi (okulu) I. ve II. kademe haftalık ders programına baktığımızda ilköğretim için Matematik, Okuma-yazma, Hayat Bilgisi, İletişim Becerileri, Sosyal Beceriler, Beslenme, Sağlık ve Güvenlik, Görsel Sanatlar ve El Becerileri, Müzik ve Oyun, Oyun, Spor ve Fiziki Etkinlikler, Kültürel ve Sosyal Etkinlikler zorunlu derslerinin olduğu görülmektedir. Ortaokul döneminde Okuma-yazma dersi yerini Türkçe dersine; Oyun, Spor ve Fiziki Etkinlikler yerini Spor ve Fiziki Etkinlikler dersine bırakmaktadır. Ortaokul sürecinde Hayat Bilgisi dersi bulunmamakta Günlük Yaşam Becerileri dersi yer almaktadır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ise ilköğretim 4. sınıftan itibaren verilmektedir (MEB, 2019, s. 1).

Zihinsel engellilik tıbbi açıdan ele alındığında iyileştirilemez bir durumdur ancak eğitim açısından ele alındığında bu kişilerin hayata kazandırılması engellilik derecesi başta olmak üzere, tıbbi tedavi, eğitim ve çevre olanaklarına bağlıdır (Güller, 2014, s. 30). Sağlıklı gelişim gösteren çocuklara göre zihinsel engelli çocukların öğrenmede, algılama ve kavramada güçlükler yaşadığı, özel durumlarından dolayı belli becerileri kazanabilmek için yönlendirmelere gereksinim duyduğu ve dikkatlerini uzun süre koruyamadığı görülmektedir. Bu nedenle öğrendiklerini bilgiye çevirmede bu bilgileri sınıf dışında da

farklı zaman ve yerlerde deneyimleyerek pekiştirmeleri gerektiği ortadadır (MEB, 2007). Burada oyun önemli bir anahtar kelimedir. Verdiği mutluluğun, özgürlük duygusunun ve güvenin yanı sıra doğal bir öğrenme ortamı sağlamasıyla oyun; hayal gücünü, iletişimi, benlik oluşumunu dolayısıyla da çocuğun fizyolojik ve psikolojik gelişimini her yönden destekler (Hoffman ve Miller, 2019; Lillard ve ark., 2013; Poyraz, 2003; Seyrek ve Sun, 1991; Smith ve Whitney, 1987). Çocuğu tanımada değerli bir araç olan oyun, "iyi edici" özelliğiyle günlük yaşamda çevreden gelen uyarıların çocuk üzerinde oluşturduğu gerilimi de azaltır (Yavuzer, 2007, s. 176). Oyunla benzer özellikler taşıyan sanatsal çalışmalar da ifade biçimi ve dili açısından etkili olup zengin deneyim ortamı yaratır. Bu bağlamda oyun ve sanat etkileşimi de sağlanmalıdır (Soyupak ve Soyupak, 2019).

Oyun hakkı tüm çocuklar için temeldir. Buna göre engellilik söz konusu olduğunda çocuğun var olan beceri ve yeterliliklerine göre oyun gelişimi ve gereksinimleri değerlendirilmelidir. Sahip olunan becerilerin geliştirilmesi kadar yapılamayan, eksiklik yaşanan becerilere yönelik kaçınılan etkinliklerin de cazip kılınması ve çocuğun cesaretlendirilmesi önemlidir. Zihinsel engelli çocuğun bellek, soyut düşünme, dikkat ve ayırt etme yetersizlikleri nedeniyle oyunlarda daha az aktif olduğu, işlevsel oyun ve yalnız sembolik oyun gibi alt düzey oyunlara daha fazla, inşa ve dramatik oyun gibi üst düzey oyunlara daha az yönelim gösterdiği bilinmektedir (Özenmiş, 2000, s. 26-33). Down sendromlu çocukların uzun süre bakma davranışı sergilediği kendiliğinden keşfetme eğilimlerinin ise az olduğu gözlemlenir (MEB, 2014, s. 12). Otizmlı çocuklar kendiliğinden sembolik oyun oynamamakta taklit becerilerindeki yetersizlik dolayısıyla sembolik oyunlarda yetersiz kalmaktadırlar (Ökçün-Akçamuş ve ark., 2018). Nörobijolojik, bilişsel, sosyo-duygusal, sembolik sistemler birlikte çalışmadığından sembolik oyun ve tasarımsal işlevlerde zayıftırlar (Burack ve ark., 1998'den aktaran Özenmiş, 2000, s. 32). Otizmlı çocuklar için kendiliğinden keşif zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklara göre azdır. Stereotip oyuna yönelme eğilimindedirler. Bireyseldirler (Özenmiş, 2000). Görme engelli olma durumunda duyu-motor gelişimde aksamalar ve sembolik oyunda gecikmeler olmaktadır. Ses çıkaran etkinliklere odaklanma ve dokunma duyusuna yönelik oyunlara yönelme söz konusudur. Davranışsal uyumda yaşanan sıkıntılar akran etkileşiminde önemli olan işbirlikçi oyunlar yerine yalnız oynama eğilimini getirmektedir (Karaca Çiftçi ve Aydın, 2017). İşitsel engelli olma durumunda da yaşanan iletişim sorunları nedeniyle yalnız oynama eğilimi görülmekte ve özellikle inşa oyunları öne çıkmaktadır. Sembolik oyuna ilgi, sözel dil gelişimindeki sınırlılıklar nedeniyle azalmaktadır (Özenmiş, 2000, s. 26-33). Dil gelişim geriliği durumunda çocukların yaşitlarından ziyade büyüklerle etkileşimi tercih ettiği ve yaşitlarına göre daha az sembolik oyun oynadıkları belirtilmektedir (Seçer ve ark., 2020). Motor gelişim açısından farklı tanılarda ve farklı seviyelerde fiziksel hareket kısıtlılıkları söz konusudur. Farklı fiziksel aktiviteler içeren oyunlar aracılığıyla ince ve kaba motor gelişim desteklenmeli, görmenin yanı sıra koklama, dokunma, işitme ve tatma duyularının uyarıldığı harekete teşvik edici bir ortam düşünülmelidir. Dolayısıyla farklı engellilik durumlarına göre çeşitlenen gereksinimler ve oyun davranışları, oyun alanlarının da bu gereksinimleri karşılayacak ve gelişimi destekleyecek şekilde oyun çeşitliliği sağlamasını gerektirir. Bu noktada okul bahçeleri tüm çocukların oynayarak öğrenebileceği güvenli çevreler olarak önem kazanır.

Okul bahçesinin sağladığı fiziksel aktivite ve oyun olanakları çocuğun gelişim alanlarını çok yönlü olarak destekler (Pouya ve ark., 2016). Açık alanda kurgulanan etkinlikler eğitimsel amaçların oyun içine entegre edilmesini de olanaklı kılar. Bu nedenle okul bahçesi sınıfı tamamlayıcı bir rol üstlenebileceği dikkate alınarak sınıf ve sınıfta verilen eğitim ile uyumlu olarak tasarlanmalıdır (Sam ve Kouhirostami, 2020). Ayrıca okul bahçesinin sağladığı uygulamalı deneyim ortamı çocuğun çevre bilincini ve günlük hayat deneyimini kalıcı bir şekilde artırır. Tandoğan (2016), "özellikle doğal elemanların yer aldığı okul bahçelerinin öğrencilerin sosyal, bedensel, duygusal, bilişsel, hareket gelişimleri ve yaratıcılıkları üzerinde pozitif etkileri bulunduğunu" belirtmiştir (s. 630). Buna göre sert zemin yerine doğal unsurlar barındıran yeşil okul bahçeleri çocuklarda yaratıcılığı arttırmakta, daha etkin öğrenme ve algılama biçimleri sağlayarak başarıyı desteklemekte ve sosyal davranış ve ilişkileri geliştirmektedir (Tandoğan, 2016, s. 632).

Üstelik doğaya bakmak ve doğa seslerini duyarak doğayı bir şekilde deneyimlemek bile birçok çalışmada ortaya konduğu üzere gerginliği ve stresi azaltıcı bir etkiye sahiptir (Sam ve Kouhirostami, 2020).

Tüm bu literatür taraması açık alan, doğal çevre ve yeşil okul bahçelerinin öğrencilerin zihinsel ve fiziksel sağlığı üzerindeki olumlu etkisini vurgulamaktadır. Bu nedenle, asıl üzerinde durulması gereken okul bahçelerinin doğayla ve yeşille bütünleşik oyun bahçelerine nasıl dönüştürülebileceği konusudur; özellikle de özel gereksinimi olan çocuklar söz konusu olduğunda literatür bilgisine dayanarak gerçekleştirilmiş örnek tasarımlar olumlu ve olumsuz yönleriyle paylaşıp değerlendirilmeli ve mevcut çevre koşulları iyileştirilmelidir.

Okul bahçelerinin evrensel tasarım yaklaşımıyla tasarımı, tüm gelişim aşamalarındaki ve farklı yeteneklerdeki çocukları dikkate almayı gerektirir. Çevre tasarlanırken her çocuğa yönelik olası gereksinimler öngörülerek çözümler üretilmelidir. Sungur ve Czaplinska (2018) temel konunun güvenli bir oyun alanı sağlarken aynı zamanda çocukların özgür hissedeceği aktif ve pasif oyun çevresini yaratabilmek olduğunu belirtmiştir (s. 461). Çetinkale Demirkan (2019) da oyun alanının düz olmasının önemli olduğunu ancak özel tasarlanmış engebeli alanların engelli çocuklar için ilgi çekici olacağını vurgulamıştır (s. 48). Buna göre; farklı kullanıcılar için keyfetmeyi, öğrenmeyi ve oynamayı teşvik edecek farklı aktiviteler sağlamak, beş duyuya hitap etmek, uygun boyutlarda ve anlaşılması kolay, güvenli alanlar yaratmak ve erişilebilirliği sağlamak temel tasarım öncelikleridir (Al Şensoy ve Midilli Sarı, 2019). Çocuğun bağımsız keşfini artırmak için oyun ortamındaki farklı işlevler hemen tanınabilecek şekilde tasarlanmalı ve organize edilmelidir (Caprino ve Stucci, 2017, s. 151). Erişilebilirliğin güvenle sağlanmasında yaralanma, düşme ve çarpmalara karşı tüm tedbirler alınmalı, bunun için zemin malzemesinden eğime, oyuncakların konumundan güvenli geçiş mesafelerine kadar tüm mekânsal koşullar değerlendirilmeli ve algı kolaylığı açısından mekânsal ayrımlar renk, doku, malzeme farklılıkları ile tanımlanmalıdır. Alanda farklı gereksinimi olan bireylere yönelik işaretler, levhalar ve hatta kuralların yer aldığı yazılı ve sesli uyarılar bulunması da düşünülmelidir (Tenikeci ve Cevher Kalburan, 2021, s. 99). Pouya, Bayramoğlu ve Demirel (2017) okul bahçeleri tasarlanırken ihtiyaç-etkinlik-mekan ilişkisinin sorgulanması gereğini vurgulayarak temel gereksinimlere yönelik oturma, yemek yeme, buluşma mekanları yanı sıra doğa ve çevre eğitimi destekleyecek organik bahçeler, bitkisel alanlar, doğal göletler, çamur havuzları, tepeler ve kum havuzları, çadır kurma ve kamp yapma mekanları, trafik eğitim parkurları, hayvan besleme barınakları, geniş çim yüzeyler ile fiziksel ve ruhsal gelişime yönelik oyun alanları (mini basket, futbol vb grup oyunları, kaydırak, salıncak vb. oyun aletlerinin bulunduğu mekanlar, yaratıcı oyun ve keşif adaları, saklanma köşeleri, oyun evleri, labirentler ve boyama duvarları) ve uygulama bahçeleri (dokunsal, işitsel ve koku bahçeleri) tasarlanabileceğini listelemiştir. Aliağa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi Oyun Bahçesi Düzenlemesi, tüm bu literatür bilgileri ışığında, Parkımıza Renk Kat Proje gönüllüleri, okul müdürü ve gönüllü yer alan mimar iş birliğinde tasarlanmış bir pilot proje olarak makale kapsamında değerlendirilmektedir.

2. PARKIMIZA RENK KAT PROJESİ

Kent Konseyleri, merkezi ve yerel yönetimlerin, kamu kurumlarının, meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun kentin sağlıklı ve sürdürülebilir kalkınması için bulunduğu ve sorunlara çözümler ürettiği demokratik bir oluşumdur. Kent Konseyi altında yer alan meclisler (Çocuk, Gençlik, Engelli, Kadın, Yaşlı) gönüllülük esasına dayanan çalışma grupları ile kentin yararına projeler üretmeyi hedeflemektedir. Parkımıza Renk Kat Projesi de İzmir Kent Konseyinin Gençlik Meclisinin bir projesi olup Bornova Rotaract Kulübünün iş birliğiyle şekillenmiş, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden Ar. Gör. Dr. Ebru Güller ile görüşmeler sonrası mimarın da gönüllü katılımıyla pilot projenin tasarım süreci başlamıştır. Projede İzmir Büyükşehir Belediyesi de projenin uygulanmasından sorumlu kurum olarak ayrıca yer almaktadır.

Parkımıza Renk Kat Projesi'nin kapsamı okul bahçelerinin zihinsel engelli çocuklara uygun oyun alanları olarak tasarlanmasıdır. Zihinsel engelli çocukların okul bahçelerinin bütüncül bir yaklaşımla oyun alanlarına dönüştürülmesi ve sürecin devamında kentteki tüm oyun parklarının sağlıklı ve engelli tüm çocuklara uygun olarak düzenlenip yenilenmesi olarak kurgulanmıştır. Zihinsel engelle dikkat çekmek ve Çocuk Hakları Bildirgesi'nde de yer alan her çocuğun modern ve uygun şartlarda eğitim-öğretim alma ve oyun oynama hakları doğrultusunda zihinsel engelli çocukları da kapsayacak uygun şartların yaratılmasına destek olmak projenin ana amaçlarını oluşturmaktadır. Bu etkin proje, tasarım öncesi hazırlık süreci, proje tasarım süreci ve sonrası ile değerlendirilmiş, diğer okullara da örnek olmak adına sunulmuştur. Zihinsel engelli çocukların olası özel gereksinimlerini dikkate alan okul bahçeleri tasarımında öne çıkan teorik bilgiler pilot proje üzerinden örneklenerek aktarılmıştır.

Özel gereksinimli çocukların güvenle oynayıp oynarken öğrenebileceği okul bahçeleri için çocuğun bedensel, bilişsel, motor, dil, duygusal ve sosyal gelişim alanlarını ve olası bireysel gereksinimlerini dikkate alan, gelişimini destekleyici oyun ve oyuncaklara yönelen özel çevre düzenlemeleri sağlanmalıdır. Bu bilinçle, yaklaşık bir yıl süren proje hazırlık sürecinde öncelikle Kent Konseyi çatısı altında proje ortaklarına çeşitli bilgilendirme sunumları gerçekleştirilmiş ve bu toplantılarda oyun alanlarının özel gereksinimli çocuklara uygun tasarımı konusunda genel bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Pilot okulun belirlenebilmesi için öncelikle zihinsel engelli çocuklara yönelik eğitim veren İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki devlet okulları listelenmiştir. Orta ve ağır düzeyde zihinsel engelli çocukların eğitim gördüğü Özel Eğitim ve Uygulama Merkezlerine okul yönetimlerinden randevular alınarak ön keşif niteliğinde teknik ziyaretler yapılmıştır. Okulların mevcut koşulları olumlu ve olumsuz yönleriyle tespit edilmiş ve mekânsal eksiklikler irdelenerek okul bahçelerinin oyun bahçelerine nasıl dönüştürülebileceği her bir okul özelinde değerlendirilmiştir. Yapılan incelemelerde İzmir merkeze uzaklığıyla mesafe açısından görece daha dezavantajlı konumda olan İzmir Aliağa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi, Parkımıza Renk Kat Projesi için pilot okul olarak seçilmiştir.

İzmir Aliağa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi Oyun Bahçesi Düzenlemesi; kamu, üniversite, okul müdürü ve gönüllü yer alan mimar iş birliğinde gerçekleştirilmiş bir tasarım örneği olarak, mimari tasarım süreci ve yaklaşımı bütününde değerlendirilmektedir.

3. İZMİR ALIAĞA ÖZEL EĞİTİM VE UYGULAMA MERKEZİ OYUN BAHÇESİ TASARIMI

İzmir Aliağa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi'nde oyun bahçesi tasarım hazırlık sürecinde önce; mimar, okul müdürü, öğretmenler ve belediyeden ilgili kişiler bir araya gelerek; okul eğitim sürecinde bahçenin ne zaman, ne kadar ve nasıl kullanıldığı, nasıl kullanılmak istendiği ve de nasıl kullanılabileceği yerinde değerlendirilmiştir. Aynı zamanda mevcut kullanıcıların engellilik durumları ve olası gereksinimleri de okul müdürü ve öğretmenlerin verdikleri bilgiler üzerinden belirlenmiştir. Bu tespitler yapıldıktan sonra; okul bahçesinin alan değerlendirme süreci başlamış, yerinde incelemeler yapılarak bahçenin mekânsal özellikleri ve kullanımı gözlemlenmiş ve olumlu ve olumsuz tüm yönleri ile değerlendirilmiştir (Bknz Tablo 1.).

Şekil 1. İzmir Aliğa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi mevcut ön ve arka bahçe

Tablo 1. Mevcut durum tespiti

Bahçenin olumlu yönleri	Bahçenin olumsuz yönleri
<ul style="list-style-type: none">• Okul; ön ve arka tarafında geniş açık alana sahiptir.• Ön bahçe tören alanı için kullanılmaktadır.• Ön bahçede kum alan içinde bir çift salıncak mevcuttur.• Arka bahçe ana eğitim binasının arkasında, yoldan ve trafik gürültüsünden izoledir.• Ön bahçe de şehir içindeki okullara göre görece trafik gürültüsünden izoledir.• Yapının güney doğusunda yer alan arka bahçe konumu itibariyle de oyun bahçesi için uygundur.• Arka bahçede toprak zemin olup bir dizi ağaç ve yeşil alan bulunmaktadır.• Arka bahçede öğretmenler için yeterli nitelikte olmasa da bir çardak altı oturma mevcuttur.• Okul dış mekanı düz bir alana sahiptir. Alanda eğitim bulunmamaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Ön bahçe oldukça geniş olmakla birlikte oyun açısından verimli kullanılmamaktadır.• Oyun alanındaki 2 adet salıncak oyuna teşvik için yeterli olmayıp tüm çocukların kullanımına yönelik de değildir.• Bahçe zemini yer yer düşmelere neden olabilecek yükseklik farklılıklarına sahiptir.• Öğretmenler ve çocuklar için bahçedeki oturma elemanları yetersiz kalmaktadır.• Öğretmenler için arka bahçedeki çardak altı oturma alanı L forma sahip arka bahçe için tüm alana hakimiyet açısından yetersizdir.• Arka bahçede yer alan nitelsiz tuvalet yapısı komşu ilkokul tarafından da kullanıldığından arka bahçe güvenli ve kontrollü bir alan durumunda değildir. Hatta bu nedenle mevcut koşulda arka bahçe çocukların oynaması için kullanılmamaktadır.• Tuvalet yapısının doğru eğitimde olmayan hatta mevcut kapılar ile doğru ilişkilenemeyen rampası arka bahçenin içinde yer almaktadır.• Arka bahçede zeminde yer alan rögar hem koku yaymakta hem de zeminde

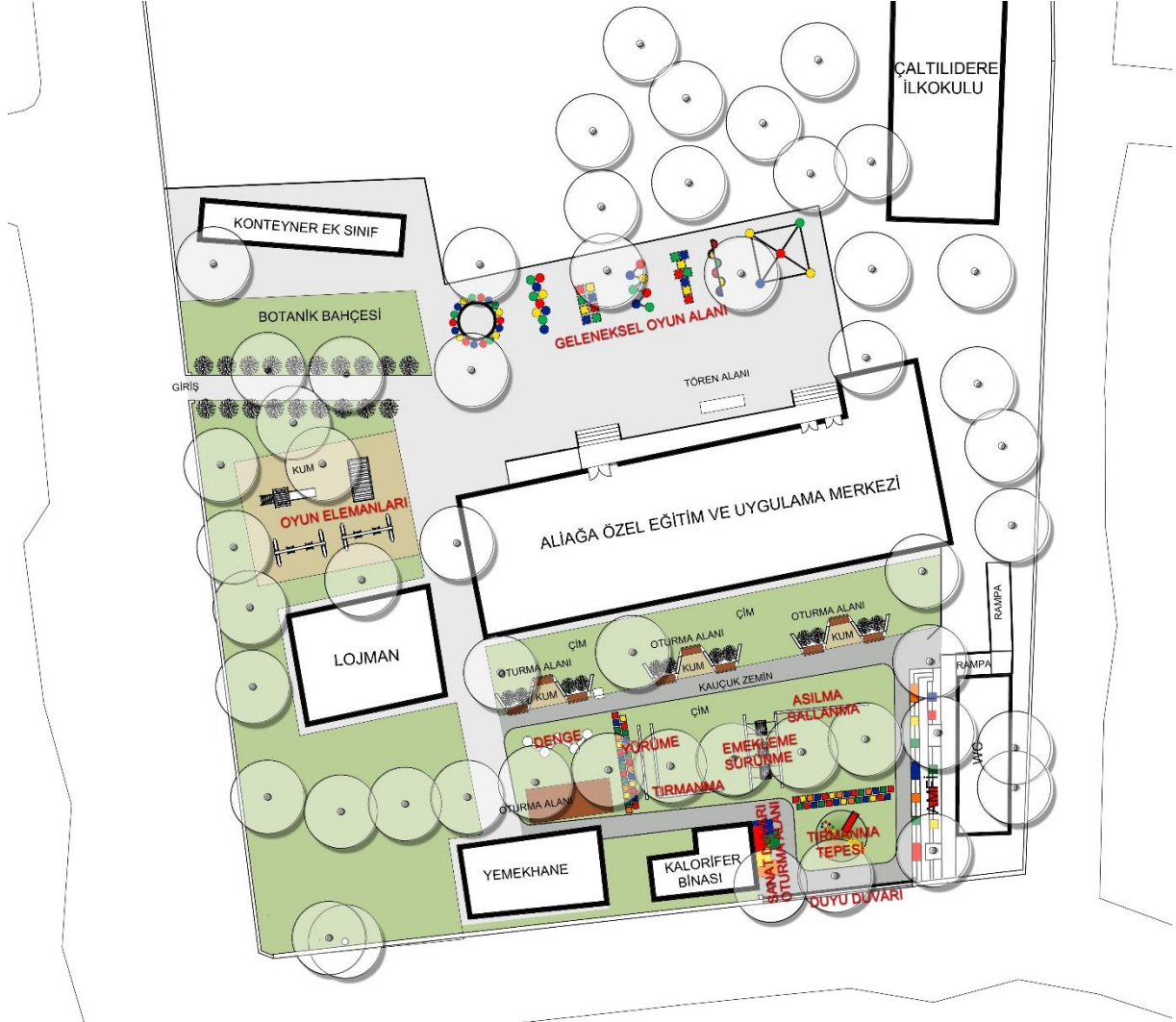

	yarattığı kot farkı nedeniyle düşmelere neden olabilecek bir tehlike oluşturmaktadır.
--	---

Okul bahçesinin mevcut durumu genel olarak değerlendirildiğinde; konumu, boyutu vb. açısından birçok potansiyele sahip olduğu ancak öğrencilerin okul bahçesini aktif kullanamadıkları, farklı engellilik durumlarına yönelik uygun oyun olanaklarının olmadığı, öğrenciler kadar öğretmenler için de oturma, dinlenme alanlarının yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Mimar ve ilgili teknik personelin alan incelemesi sonrası bahçe rölövesi, mevcutta yer alan herşey dahil olacak şekilde detaylı ölçülendirilerek (yapı girişleri, ağaçlar...) alınmış ve Büyükşehir Belediyesinin ilgili birimi tarafından detaylı işlenerek mimara iletilmiştir. Rölöve ile birlikte tasarım süreci başlayarak öneri projeler geliştirilmiştir. Öneri projelerin değerlendirildiği ilk toplantıda bahçenin ele alınışına yönelik ana kararlar netleştirilmiş okul bahçesinde belli bir oyun alanı yaratmak yerine tüm okul bahçesinin oyun sürekliliğini sağlayacak bir yaklaşımla ele alınmasının daha doğru olacağı fikri tüm katılımcılar tarafından onaylanmıştır. İkinci bir konu olarak arka bahçede güvenlik açığı yaratan tuvalet yapısının konumu değerlendirilmiş, mevcut yapının mekânsal sorunları da göz önüne alınarak yıkılıp daha doğru bir konumda daha nitelikli ve sadece arka bahçeye hizmet verecek şekilde yeniden tasarlanıp inşa edilip edilemeyeceği tartışılmıştır. Ancak bu yapının komşu okul tarafından kullanılıyor olması nedeniyle mevcut yerinde kalması kararı alınmış, tasarımda yapıya yaklaşım, erişim rampası ve girişlerin gerekirse iç mekan planının yeniden düşünülerek arka bahçe güvenliğini de sağlayacak şekilde bir çözüm üretilmesi istenmiştir. Arka bahçe için belediye teknik personel ve okul yönetimi alanın tamamında kauçuk zemin olmasını önerse de çocukların toprakla daha doğrusu doğa ile daha ilişkili doğal bir çevrede oynayabiliyor olmasının önemi vurgulanmış ve mimarın ortaya koyacağı alternatif tasarımlar üzerinden konunun değerlendirilmesine karar verilmiştir.

Ana kararlar doğrultusunda yeniden proje çizimleri gerçekleştirilmiş ve bir sonraki toplantıda 4 farklı tasarım alternatifi üzerinden tüm öneriler ayrı ayrı değerlendirilerek nihai proje kararları alınmış ve avan proje netleştirilmiştir. Avan proje tasarımı sonrası uygulama çizimlerine geçilerek çizimler geliştirilmiştir.

Şekil 2. İzmir Aliğa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi oyun bahçesi tasarımı; vaziyet planı

Projenin tasarımında öncelikle yeni düzenleme ile öğrencilerin okuldan dışarı çıkıp tekrar okula girene kadar tüm bahçe alanında kesintisiz oyun olanağı bulabilmesi, çocuk dostu güvenli bir çevrede kendi başına ya da öğretmenin yönlendirmesiyle oyunu ve eğlenceyi keşfetmesi öncelikli bir karar olmuştur. Bunu sağlayabilmek için ilk olarak erişilebilirliğin tüm yapı çevresinde sağlanması ve her becerideki çocuğa yönelik uygun oyun ortamının yaratılması hedeflenmiştir. Güvenli bir çevre yaratabilmek için arka bahçede rögarın yerinin değiştirilmesi ve tuvaletin olduğu bölgede kontrollü giriş çıkışı sağlayacak bir sınırlamanın getirilmesi planlanmıştır. Oyun çeşitliliği sağlayabilmek için öncelikle çocuğun farklı gelişim alanlarına ve oyun evrelerine uygun, hangi oyun tiplerine yönelik bir düzenleme yapılacağı kararlaştırılmış ve bahçede farklı oyunlara yönelik bir zonlama yapılmıştır.

Ön bahçenin büyük bir oranda sert zemin olması ve tören alanı olarak kullanılıyor olması dikkate alınarak tören için yeterli alan bırakıldıktan sonra ön bahçe zemini renklerle tanımlanmış atlama, zıplama, köşe kapmaca, seksek gibi geleneksel oyunların oynanabileceği bir oyun alanına dönüştürülmüştür. Lojman ve konteyner ek sınıf arasında kalan ön yan bahçe arasında mevcut kum oyun alanının korunması ancak oyun elemanlarının tekerlekli sandalyedeki çocukların kullanımına da uygun olabilecek şekilde yenilenmesi önerilmiştir. Okul müdürünün daha önceden öngörmüş olduğu konteyner ek sınıf önündeki alan, botanik bahçe yapılması için uygun görülmüştür.

L forma sahip arka bahçenin planlamasında her yetenekteki çocuğun birbirini görerek yan yana oynayabileceği bir düzenleme için nasıl bir zonlama yapılması gerektiğine odaklanılmış, çocukların doğa içinde daha aktif oynayabileceği mekanların yanı sıra farklı becerilere yönelik daha sakin oyun alanları da planlanmıştır. Buna göre arka bahçede fiziksel oyun alanları, tırmanma tepesi, sanat duvarı, duyu duvarı ve tüm oyun alanına hakim bir amfi ve oturma alanları önerilmiştir.

Hareketli oyun alanında aslında fizik tedavide hedeflenen hareketler dikkate alınarak çim alanlar üzerinde fiziksel egzersiz alanları kazandırılmıştır. Denge sağlama, yürüme, tırmanma, emekleme, sürünme, asılma ve sallanmalarına yönelik ahşap oyuncaklar, tekerlek lastiklerinden tırmanma duvarı gibi elemanlar, zeminde adeta doğal bir topoğrafya yaratılarak oluşturulmuş bir tırmanma tepesi bu hareketli oyun alanında konumlandırılmıştır. Ağaçlar altında çim alandaki bu hareketli oyun alanı kauçuk zemine sahip bir yürüme yolu ile çevrelenip sınırlandırılmış ve farklı oyun alanları arasına renkli atlama taşları önerilerek çocuklar harekete teşvik edilmiş aynı zamanda da mekânsal tanımlamalar güçlendirilmiştir.

Motor ve fiziksel oyun dışında çocukların ince motor gelişimini destekleyecek bir oyun duvarının 5 duyuyu da harekete geçirecek bir duyu duvarı olarak tasarlanması planlanmıştır. Duyu duvarı ile görme duyusu dışında işitme ve dokunma duyularının da uyarılması ve farklı becerilerdeki çocukların daha sakin bir oyuna teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Doğa ile bütünleşik okul bahçesinde mevcut çim-toprak kokusunun çeşitli bitki ve çiçeklerle birlikte koklama duyusunu besleyeceği düşünülmüştür. Kalorifer binasının yan duvarı için önerilen sanat duvarı da çocukların ince motor becerilerinin gelişimini destekleyecektir. Resim yapmak hem kendilerini ifade edecekleri, rahatlayacakları, hem de hayal kuracakları bir ortam sağlayacaktır. Bu alan tekerlekli sandalyede olan ya da olmayan, yaşı büyük ya da küçük dolayısıyla boyu uzun ya da kısa tüm çocukların birlikte çalışmasını destekleyecek bir etkinlik duvarı olarak değerlendirilmiştir.

Hem fiziksel egzersiz alanlarına hem de bahçenin tamamına bakan çim alandaki oturma elemanları, okul binası ile hareketli oyun bölgesi arasında bir tampon bölge oluşturacak şekilde yapı boyunca konumlandırılmıştır. Burası çocuklar için sosyalleşme ve iletişim ortamı sağlarken öğretmenler için de bahçeye hakim bir dinlenme ortamı konumundadır. Ayrıca oturma birimleri arasında her çocuğun kullanımına uygun yükseltilmiş ya da zeminde kum oyun alanları tasarlanmıştır. Bahçedeki amfi; hareketli oyun alanı, duyu duvarı, sanat duvarı dahil tüm oyun alanlarına hakim hem çocukların inip çıkarken eğleneceği hem de oturup arkadaşlarını izleyeceği renkli ve eğlenceli bir ortam konumundadır. Amfide tekerlekli sandalyedeki çocuklar da düşünülerek yer yer zemin kotunda bırakılmış renkli boşluklar da bulunmaktadır.

Öğretmenler için ayrıca bir oturma alanı olarak mevcuttaki çardak altı oturmanın korunması planlanmış ancak daha çok öğretmenin yararlanabilmesi ve nitelik açısından iyileştirilmesi için bu yarı açık alan yeniden düzenlenerek tasarıma dahil edilmiştir.

Ön bahçe-geleneksel oyun alanı

Arka bahçe-oyun bahçesinin genel görünümü

Fiziksel oyun alanları, amfi ve oturma alanları

Tırmanma tepesi, sanat duvarı ve amfi alanları

Fiziksel oyun alanları,
Oturma alanları

Sanat duvarı

Tırmanma tepesi, sanat duvarı, duyu duvarı ve amfi alanları

Şekil 3. İzmir Aliağa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi oyun bahçesi tasarımı

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüz yaşam koşulları düşünüldüğünde, aslında tüm çocuklar için ev ile okul arasında sınırlı kalan bir çevre söz konusudur. Özellikle engelli çocuklar için çok daha yaygın olan bu durum, okul çevrelerinin çocuk için önemini arttırmaktadır. Okul ve okul bahçesi yalnız eğitim değil, rehabilitasyon ve terapi sürecinin bir parçası olmanın yanı sıra günlük hayatın pratik uygulama sürecinin de bir parçasıdır. Okul bahçeleri çocukların güven içinde oynayabileceği, deneyimleyerek öğrenebileceği sağlıklı ve çocuk dostu ortamlar olarak çocukların gelişimine katkı sağlayabilmelidir. "Burada amaç güvenli bir çevrede duyu uyarmı sağlamak, çevre eğitimi kazandırmak, fiziksel hareket dolayısıyla sağlıklı bedensel gelişimi, iletişim kurmayı ve sosyal becerileri destekleyerek zihinsel gelişimi ve ruhsal açıdan iyi olma halini desteklemektir" (Güller, 2019, s. 1205).

İyileştirici ve eğitici bir okul bahçesi tasarımı için öncelikle çocuğun becerileri, özel gereksinimleri belirlenerek eğitim sürecinde kullanılan fizik tedavi uygulamaları, oyun aktiviteleri ve hatta tüm dersler içindeki açık alana taşınabilecek etkinliklerin neler olabileceği araştırılmalıdır. İzmir Aliağa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi Oyun Bahçesi tasarlanırken beden eğitimi dersindeki hareketlerin yanı sıra resim ve müzik derslerinin, çevre farkındalığı ve doğa bilgisine yönelik etkinliklerin açık hava ortamında da yapılabilmesi için getirilen öneriler, öğretmenler ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin sonucunda oyun çeşitliliği önemsenerek bahçede farklı zonlar oluşturulmuştur. Çocuğun gelişim düzeyine göre çeşitlenen oyun evreleri ve oyun tiplerinden yola çıkılarak; çocuğun tek başına ya da paralel oynayabileceği, iş birliğine dayalı ya da kurallı oyunların gerçekleştirilebileceği, yalnız motor/fiziksel değil, sosyal, inşa etmeye dayalı yani yapısal, kurallı veya düşsel/hayali oyunlara yönelik alanların sağlanması planlanmıştır. Bu yaklaşımla; oyun bahçesi kapsamında, ön bahçede geleneksel oyun alanı, her çocuğa uygun oyun elemanları içeren küçük bir oyun parkı, botanik bahçesi; arka bahçede de fiziksel oyun alanları, tırmanma tepesi, sanat duvarı, duyu duvarı, tüm oyun alanına hakim bir amfi ve oturma alanları tasarlanmıştır. Tasarım kriterlerine baktığımızda erişilebilirlik ve güvenlik ilk değerlendirilen koşullar olmuştur. Yalnız mekânsal erişilebilirlik değil oyuna erişilebilirlik de önemsenmiş farklı yüksekliklerdeki oyun elemanları, yükseltilmiş kum alanları, amfide ve sanat duvarı önünde zemin seviyesinde renklendirilmiş alanlar ile tekerlekli sandalyede olabilecek çocuklar da düşünülerek tüm çocuklara yönelik bir düzenleme getirilmiştir. Yaratılan

çevrenin çocuğun tüm gelişim alanlarını dikkate alarak amaca uygun ve ergonomik olması ayrıca çocuğun aidiyet duygusunu güçlendirecek davetkar bir izlenim sağlaması önemsenmiştir. Mevcut ağaçlar doğal oyun materyalleri olarak değerlendirilmiştir. Yeşil alanlar mevsimsel farklılıklara göre değişim gösteren deneysel oyun alanlarıdır. Dokunma, koklama, görme duyularına hitap edecek duyumsal bir bahçe sağlanmaya çalışılmıştır. Duyu duvarı da beş duyuya yönelik algıyı destekleyecektir.

Sonuç olarak; zihinsel engelli çocuğun bedensel, sosyal ve zihinsel gelişimini, genel başarı ve performansını, çevre ile iletişimini arttırmak hedeflenmiş; tasarım bütününde sınır/lılık yerine, her şeye oyunun katıldığı, her yerde oyunla deneyimin desteklendiği, engelsiz/sınırsız, bütüncül ve yeşil içinde bir kurgu yapılarak her yetenekteki çocuğun yanyana oynayabileceği, erişilebilir bir oyun bahçesi yaratılmıştır.

Parkımıza Renk Kat Projesi kapsamında gönüllü gerçekleştirilmiş olan bu tasarım, açık alan tasarımı için ele alınan öğeler ve tasarım yaklaşımı ile tüm okullar için örnek teşkil etmektedir. Okul bahçelerinin eğitimde etkin kullanılan oyun bahçelerine dönüştürülebilmesi için benzer projeler yaygınlaştırılmalı ve desteklenmelidir. Bu projelerin tasarım aşamasında kalmayıp uygulanarak hayata geçirilebilmesi için kamu farkındalığı ve desteği sağlanarak tüm çocuklar için adaletli bir çevre yaratılmalıdır. Tüm çocuklar için oyun hakkı önemsenmeli ve tanınmalıdır.

Teşekkür

Aliağa Özel Eğitim ve Uygulama Merkezi Oyun Bahçesi Düzenlemesi, İzmir Kent Konseyi Gençlik Meclisinin Parkımıza Renk Kat Projesi kapsamında gönüllü mimar, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden Ar. Gör. Dr. Ebru Güller, tarafından tasarlanmış bir pilot projedir. Bu çalışmanın fikir aşamasından uygulama projesi elde edilene kadarki süreçte emek vermiş olan tüm Parkımıza Renk Kat Proje gönüllülerine, okul müdürü ve öğretmenlerine ve Yardımcı Mimar Emine Kübra Aydın'a teşekkürler.

Kaynakça

- Caprino, F. ve Stucci, V. (2017). 11 Play in children with multiple disabilities, S. Besio, , D. Bulgarelli, ve V. Stancheva-Popkostadinova (Ed.), Play development in children with disabilities. (s. 147-154). Varşova/Berlin: De Gruyter Open Ltd.
- Çetinkale Demirkan, G. (2019). Engelsiz Çocuk Oyun Alanlarının Engelli Çocuklar Tarafından Kullanılabilirliği. Online Journal of Art and Design, 7(5), 46-57.
- Güller, E. (2014). Zihinsel Engelli Çocuğun Eğitiminde Rehabilitasyon Mekanlarındaki Rengin Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Güller, E. (2019). Otizmli çocuklar için okul bahçeleri: Moris Bencuya Otistik Çocuklar Özel Eğitim Uygulama Merkezi Oyun Bahçesi ve Bisiklet Yolu Düzenlemesi, 2. Uluslararası Temel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, 1201-1206, <http://utek2019.com/utek2019-tam-metin-bildiriler.pdf>
- Hoffman, J. D. ve Miller, R. H. (2019). The meaning of play Erik H. Erikson. Glăveanu, V. P. (Ed.). The creativity reader (253-267). New York: Oxford University Press. Aralık 2019, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=2126825>.
- Karaca Çiftçi, E. ve Aydın, D. (2017). Engelli çocuk ve oyun. Türkiye Klinikleri Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Özel Dergisi, 3(3), 176-184.
- Lillard, A. S., Lerner, M. D., Hopkins, E. J., Dore, R. A., Smith, E. D., Palmquist, C. M. (2013). The impact of pretend play on children's development: A review of the evidence. Psychological Bulletin, 139(1), 1-34.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007). MEGEP; Çocuk gelişimi ve eğitimi zihinsel engelliler. Ocak 2014, <http://hobgm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/zihinselengelliler.pdf>.

- Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). Çocuk gelişimi ve eğitimi, Özel eğitimde oyun etkinlikleri. Haziran 2021, http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C3%96zel%20E%C4%9Fitimde%20Oyun%20Etkinlikleri.pdf.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). Özel eğitim uygulama okulu I. ve II. kademe haftalık ders çizelgesi. Temmuz 2021, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/03102233_uygulama_1-2_ders_cizelgesi.pdf.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2020). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Temmuz 2021, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eYitim_yonetmeliYi_son_hali.pdf.
- Ökçün Akçamuş, M. Ç., Acarlar, F., ve Alak, G. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda taklit türlerinin oyun karmaşıklığı ve sözcük dağarcığı ile ilişkileri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 19(4), 747-775. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.412199.
- Özenmiş P. (2000). Zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların nesne ile oyun davranışlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Y. Lisans tezi, Ankara.
- Pouya, S., Akyol Şatıroğlu, E., ve Demirel, Ö. (2016). Özel eğitim okul bahçesindeki alan kullanımının engelliler için uygunluğunun irdelenmesi. Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, 9, 60-72.
- Pouya, S., Bayramoğlu, E., ve Demirel, Ö. (2017). Bir engelli okulu bahçesi tasarım ana kararları: Doğan Çağlar ortopedik engelliler okulu. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 17(4), 682-690.
- Poyraz, H. (2003). Okulöncesi Dönemde Oyun ve Oyuncak. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sam, M. ve Kouhirostami, M. (2020). A critical review on the impact of combining outdoor spaces and nature with learning spaces on students' learning ability. GRID - Architecture Planning and Design Journal, 3 (2), 272-290. DOI: 10.37246/grid.664546.
- Seçer, Z., Dere, Z., Yalman, D. ve Ermağan Çağlar, E. (2020). Oyun ve oyun materyalleri. Ders notu, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Seyrek, H. ve Sun, M. (1991). Çocuk Oyunları. İzmir: Mey Yayınları.
- Smith, P. K. ve Whitney, S. (1987). Play and Associative Fleuncy: Experimenter Effect May Be Responsible for Previous Possitive Findings. Developmental Psychology, 49-53.
- Soyupak, O., ve Soyupak, İ.(2019). Sanat ve Tasarımda Bir İfade Aracı Olarak Oyuncak. Art-e Sanat Dergisi, 12(24), 483-506.
- Sungur, A. ve Czaplinska, P. (2018). Designing Playgrounds for All. Megaron, 13(3), 459-469.
- Şensoy, S. A. ve Sarı, R., M. (2019). Re-Design of Schoolyard for Effective Development of Child From a Universal Design Perspective. Megaron, 14(3), 443 - 459. Doi: 10.14744/megaron.2019.72677.
- Tandoğan, O. (2016). Çocuklar İçin Daha Yaşanılır Okul Bahçeleri // More Livable School Grounds for Children. Megaron, 11(4), 629-637.
- Tanju, E. H. (2004). 4-5 Yaş grubu zihinsel engelli çocuklara şekil, renk ve sayı kavramlarının kazandırılmasında bilgisayar destekli eğitimin etkisinin incelenmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Tenikeci, Z. ve Cevher-Kalburan, N. (2021). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin açık hava oyun parklarına ilişkin görüşleri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 22(1), 87-112. doi:10.21565/ozelegitimdergisi.641460.
- Yavuzer, H. (2007). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.